

ЗАКЉУЧАК О БОРБЕНОМ ПУТУ 25. СРПСКЕ ДИВИЗИЈЕ

Ратни закључак о борбеном путу 25. дивизије и резултатима њених борби налази се у извештају штаба дивизије од 11. јула 1945. који је упућен штабу 1. армије.¹ Он гласи:

„Према наређењу штаба Армије Стр. пов. бр. 797 од 30. јуна т. г. достављају се следећи подаци о јачини, саставу и раду дивизије од њезиног оснивања до 16. маја т. г. и то:

1. — Јачина дивизије приликом формирања 18. јула 1944. године (25. дивизија је формирана 21. јуна 1944. — прим. ред.) била је око 3.000 бораца (око 2000 људи — прим. ред.). Састав дивизије био је из три бригаде од по четири батаљона.

Ова јачина била је све до 10. октобра 1944. године, када је попуњена мобилизацијом људства из Пожаревачког и Зајечарског подручја и тада је бројно стање дивизије износило око 13.000 бораца (око 15.000 људи — прим. ред.).

У борбама на просторији: Краљева, Чачка, Гуче, Уж. Пожеге и Ужица до 31. децембра бројно стање дивизије се смањило за 1.000 бораца, тако да је бројно стање 31. XII 1944. године износило 12.000 бораца.

¹ Архив ВИИ, кут. 1090, бр. рег. 1—1/5.

Сарајево у одушевљењу дочекује 25. НОУ дивизију.

У 1945. години Приликом шестонедељних непрекидних борби са 22. немачком оклопном дивизијом на сектору: Власеница — Зворник — Козлук, бројно стање дивизије смањило се на 8.500 бораца, рачунајући на дан 18. фебруара 1945. године.

После борби на сектору Градачац, бројно стање дивизије на дан 20. априла 1945. године износило је 7.000 бораца.

Ова јачина остала је све до 16. маја 1945. године, пошто су губици од око 1.000 бораца попуњени људством које се добровољно јавило да ступи у нашу дивизију, приликом нашег наступања кроз Босну (до конца априла 1945. — прим. ред.).

Све три бригаде наше дивизије формиране су кратко време пре формирања штаба 25. дивизије, па ће њихов рад бити обухваћен у опису рада дивизије.

Јачина и састав непријатељских снага које је наша дивизија везала на своме подручју у појединим периодима времена износила је:

а) Приликом непријатељске офанзиве, која је почела концем јуна месеца 1944. године, а завршена

око 10. августа (односи се на топличко-јабланичку операцију — прим. ред) дивизија је везала на просто-рији: Жупе — Великог и Малог Јастрепца и Топлице око 10.000 Немаца, 20.000 Бугара и 10.000 четника, до-бровољаца и пољске страже.

б) У времену од 10. августа до 2. септембра дивизија је везала око 2.500 Немаца, 4.000 Бугара и 3.500 четника.

в) Од 2. септембра до 5. октобра 1944. године, дивизија је нападала из позадине четири немачке дивизије (ради се о немачкој корпусној групи „Штетнер“ — прим. ред.) које су водиле борбу са Црвеном армијом на југословенско-бугарској граници. Напада-не су коморе и јачи немачки одреди, одсецана је од-ступница Немцима приликом њиховог повлачења испред Црвене армије и у многостановним Немцима у њиховом одступању.

г) Приликом борби на просторији: Краљево — Ча-чак — Уж. Пожега — Ужице, дивизија је везала ско-ро целу немачку дивизију у јачини око 7.000 бораца. Ове борбе су трајале од 15. XI до 25. XII 1944. године.

а) Од 7. јануара до 18. фебруара
У 1945. години у борбама код Власенице, Звор-ника и Козлука везана је цела
22. немачка оклопна (пешадијска дивизија — прим. ред.) дивизија јачине око 12.000 људи.

б) У времену од 1. марта до 20. априла везани су делови немачке планинске дивизије у јачини око 4.000 бораца, све србијанске и црногорске четничке снаге у јачини око 6.000 људи и око 3.000 усташа и домобрана. Ове борбе вођене су на сектору: Сребрник — Градачац — Модрича.

в) Од 20. до 28. априла у борбама на сектору Вуч-јака везано је око 3.000 усташа, 2.000 домобрана и 700 милиоционара.

г) У борбама за Загреб и Самобор у времену од 7. до 16. маја везано је око 4.500 усташа „Црне леги-је“ Лубурићевих и Бобанових и око 2.000 Немаца из „Принц Еуген“ дивизије.

2. — Напад дивизије на непријатељске гарнизоне и упоришта у 1944. г.

Још за време свог формирања, дивизија је морала водити тешке одбрамбене борбе са десетоструко надмоћнијим непријатељем и повлачити се под борбом све до 10. августа 1944. године.

Приликом покрета дивизије за источну Србију, извршени су многи мањи напади на непријатељске објекте, али се тачним подацима не располаже. Према изјави потпоручника Војислава Савића, команданта батаљона, извршени су следећи напади:

а) Нападнута је железничка станица Лепенац коју је бранило око 300 Бугара. Станица је порушена и уништена је једна локомотива и око 20 вагона хране која је превожена за Немачку.

б) Нападнут је гарнизон Крушевица и заузет.

в) Нападнута су на десет места осигурања железничке пруге Ниш—Скопље. Посада је побијена, а пруга на више места порушена.

г) Нападнуте су карауле и бункери на бугарској граници. Заузето је пет караула, а посада је уништена.

д) Нападнута је железничка станица Црвена Река. Станица је порушена и пруга дигнута у ваздух.

ђ) Нападнут је бугарски гарнизон у Сврљигу. Сврлиг није заузет, пошто је одбрана била јака преко 1.000 војника, али је порушена железничка станица.

е) Нападане су посаде и осигурања железничке пруге Ниш — Зајечар. На пет места су освојени бункери и порушена пруга.

ж) Нападнута су упоришта и утврђења између Сврљига и Соко Бање. Иста су заузета и заробљено је 700 Бугара.

з) Нападнут је Бољевац, који је после тешке борбе заузет.

и) Нападнут је Доњи Милановац, али није заузет пошто га је бранило око 4.000 Немаца. Град је држат у опсади 15 дана.

ј) Нападнут је Мајданпек, Кучево и Петровац н/М. и заузети су.

<

Поред напред наведених напада који су се сви одиграли у 1944. години, дивизија је водила нападну операцију у времену од 15. новембра до 25. децембра и учествовала у освајању: Краљева, Чачка, Ужичке Пожеге и Ужица.

У 1945. години а) Од 7. јануара до 18. фебруара, дивизија је водила непрекидно даноноћне борбе, организоване у дефанзивне са 22. немачком оклопном дивизијом на сектору: Власеница — Зворник — Козлук. Непријатељу су нанети велики губици.

б) Од 1. марта до 18. априла закључно, дивизија је водила офанзивне и дефанзивне борбе на сектору: Сребрник — Градачац — Модрича и успела да непријатеља, уз садејство суседних дивизија, одбаци преко реке Босне.

в) Од 20. до 28. априла, дивизија је потпуно опколила непријатељску групу усташа и домобрана јачине око 6.000 бораца између реке Босне и Саве и у напред наведеном времену нанела непријатељу велике губитке.

г) Од 7. до 16. маја дивизија је водила офанзивне борбе и учествовала у освајању Загреба и Самобора.

3. — Дивизија је нанела следећу материјалну штету непријатељу и то:

У 1944. години: порушен је пут на неколико места између Клокочевца и Мајданпека и онеспособљен на дужини од 20 километара. Овим путем су одступале немачке дивизије са бугарске границе.

Порушена је железничка пруга у укупној дужини од 6 километара на релацији: Ниш — Скопље, Ниш — Зајечар и Параћин — Зајечар.

Порушено је око 80 мањих обичних мостова и 12 железничких мањих мостова. Срушен је један тунел и 5 железничких станица.

У 1945. години није било рушења, пошто је дивизија већином водила нападне операције.

4. — У погледу рушења фабрика и осталих објеката дивизија није нанела веће штете непријатељу,

пошто је дивизија формирана пред сам почетак офанзивних борби за коначно ослобођење Србије.

У самом почетку уништена је машинерија за импрегнацију прагова и грађа код Крушевца.

5. — Дивизија је нанела следеће губитке непријатељу: у 1944. години:

1.700 убијених Немаца.

500 убијених и 800 заробљених Бугара.

900 убијених и 200 заробљених четника, добровољаца и пољске страже.

У 1945. години: 1.000 убијених и 2.000 рањених Немаца.

1.959 убијених, 1.382 рањена и 3.964 заробљена четника, усташе и домобрана.

Укупни губици непријатеља: у 1944. години: 2.100 убијених и 1.000 заробљених.

У 1945. години: 2.959 убијених, 3.382 рањена и 3.964 заробљена.

Од ратног и осталог материјала дивизија је запленила од непријатеља и то:

У 1944. години: 2 тенка, 4 бацача, 90 пушкомитраљеза, 650 пушака, 40 кола разне муниције и хране, 2 флака, 10 кола муниције за флак, 2 аутомобила и 9 камиона. Уништена је 1 локомотива и 20 вагона хране која је понета за Немачку. Заплењено је 1.000 литара бензина.

У 1945. години: заплењено је 7 топова, 9 тешких бацача, 16 лаких бацача, 29 тешких митраљеза, 152 пушкомитраљеза, 3.245 пушака, 107 пиштоља, 62 стројнице, 2 противтенковске пушке, 68 противтенковских песница, 6 авиона, 19 сигналних пиштоља, 150 сандука бомби, 51 сандук тромблонских бомби, 4 сандука запаљивих флаша, 175 сандука артиљеријске муниције, 60 вагона авионских бомби и експлозива, 119 нагазних мина, 4.083 мине за бацач, 984 хиљаде метака за пушку, 14 сандука ракетли, 11 аутомобила, 9 камиона, 6 приколица, 14 мотоцикла, 40 бицикла, 91 кола, 241 коњ, 12 волова, 44 радио-станице, 1 покретна електрична централа, 9 телефонских централа, 65 телефона, 62 км кабла, 4 радио-апарата, 2 мо-

тора за пуњење акумулатора, 7 понтонских чамаца, 8 сандука санитетског материјала, 67 шаторских крила, 597 ћебади, 635 шињела, 700 пари одела, 282 параципела, 30 пари чизама, 210 пари веша, 230 ранаца, 200 порција, 13 седала, 6 писаћих машина, 4 шиваће машине, 4 двогледа, 1 артиљеријски двоглед, 6 сандука разног алата, 77 гвоздених кревета, 36 казана, 5 вагона пшенице и 16 магацина хране.

6. — Губици дивизије у борби са непријатељем:

У 1944. години: 350 погинулих, 500 рањених и 150 несталих (заробљених).

Повратак са фронта.

У 1945. години: 950 погинулих, 2.520 рањених, 245 несталих (заробљених) и око 400 умрлих од рана и болести.

У саставу дивизије нису се налазиле стране антифашистичке јединице.

Податке у предњем извештају до 15. марта 1945. године дао је командант батаљона друг потпоручник

Војислав Савић, пошто су операцијски дневпици употребљени. Од 15. марта 1945. године подаци су узети из Операцијског дневника.

Смрт фашизму — Слобода народу!

Зам. шефа оперативног одсека
Драган Пањковић**

Послератни закључак о борбеном путу 25. дивизије могао би се свести на следеће:

Прво: Иако је ратна историја 25. дивизије релативно кратка, дивизија је у суштини врло добро извршила своје задатке, наневши непријатељу на свом борбеном путу губитке од: 559 мртвих, 3.382 рањена и 4.964 заробљена непријатељева војника и официра. При томе је запленила и велику количину ратног материјала. Њени губици су такође били тешки: 1.100 погинулих (погинуо је скоро сваки десети припадник дивизије) и око 3.000 рањених и 395 несталих.

Друго. Формација и наоружање дивизије у току борбеног пута непрекидно су се развијали квантитативно и квалитативно. Приликом формирања укључила је у свој састав три бригаде, а ове по четири батаљона, а батаљон по три чете са по два вода. Осим тога, располагала је и са неколико мањих приштапских јединица. Међутим, у даљем току њеног борбеног пута, масовили су се постојећи и јављали нови елементи дивизијске формације. Већ у борбама у рејону Краљева, у саставу њених батаљона, поред три пешадијске, јавља се и пратећа чета са неколико минобацача 82 мм и противтенковским пушкама, а у саставу бригада, минобацачка и противтенковска чета и друге приштапске јединице. Постепено се формирају Инжињеријски батаљон дивизије, Батаљон за

* Извештај је, несумњиво, у суштини реалан. Али, свакако, у њему има и података који нису потпуно аутентични, што се види из напред изнетог текста монографије. Али, чини ми се, било је корисно дословно презентирати овакав један докуменат.

везу, Медицинско-санитетски батаљон, Самостална дивизијска противавионска митраљеска чета, Самостална дивизијска батерија противтенковских топова, Самостална дивизијска минобацачка батерија 120 мм, Коњички ескадрон, бригадна и дивизијска музика, културно-уметничке екипе и други састави.

На тај начин је, упоредо с непрекидним борбеним дејствима, 25. дивизија, као уосталом и друге дивизије наше војске, модернизовала своју организацију формацијски и технички.

Треће. Када се оцењује цео ток борбених дејстава 25. дивизије, заиста се морају имати у виду и ови моменти:

— дивизија је дефакто од свога формирања до завршетка рата била у скоро даноноћним борбама и маршевима од Топлице до Самобора;

— она се у источној Србији „хватала“ у коштац с таквим елитним немачким јединицама, какве су биле 1. брдска дивизија, 1. и 2. пук дивизије „Бранденбург“, а у источној Босни с немачком 22. дивизијом и 963. бригадом „Клоц“. Немачка 22. дивизија је знала у току другог светског рата „обиграти“, тако рећи, готово сва ратишта. Била је у западној Француској, код Севастопоља на Криму, у Грчкој и Југославији. Не знам да ли је тачно, али сам чуо овакву причу: „Кад су наши истражни органи после рата саслушавали заробљеног немачког генерала — команданта немачке 22. дивизије — и питали га, шта мисли о томе као професионални војник, које су биле најбоље дивизије у току другог светског рата, кажу да је одговорио: „Моја 22. дивизија и ваша 1. пролетерска дивизија“. Овоме свакако треба додати и обрачун с оном усташко-домобранском и четничком групацијом у тзв. „трокуту“ река Босна — река Сава — планина Вучјак. Преостали део усташких злочница, после капитулације хитлеровске Немачке, све до 25. маја 1945. године, довикивао је: „Ако је Берлин пао, Влашка Мала није пала“.

Четврто. У погледу састава дивизије могло би се, сем осталог рећи и ово:

Њено ударно језгро сачињавали су већ прекаље-ни партизани Топлице, Јабланице, Расине и Поморав-ља. Они су најчешће у улози командира водова, водних делегата, командира и политичких комесара чета и батерија, јуришали на челу својих стрељачких строје-ва: у источној Босни као у источној Србији, код Загре-ба као у источној Босни, коначно у свим овим крајеви-ма своје домовине као и у својој завичајној Топлици, Јабланици и Расини. Готово да је било правило да је у оквиру већих или општих напада или противнапада дивизије, избацивано из строја до 15 ових другова, било рањених или мртвих. Била је, тако рећи, редовна поја-ва да су чланови штабова батаљона водили непосредно стрељачке стројеве у јурише да су то често чинили и чланови штабова бригаде, а каткад и чланови штаба ди-визије. Изузетан допринос, у улози старешина од функ-ције командира и политкомесара чете до ранга диви-зијских руководиоца, дало је преко стотину искусних руководиоца и у борби неустрашивих ратника који су у дивизији прекомандовани из Оперативне групе ди-визија (2. пролетерска, 17. источnobосанске и 5. кра-јишке НОУ дивизије) чије су се јединице већ до тада прославили у оружаном ослободилачкој борби широм земље. Према томе, несумњиво је да је лични пример старешина и старих бораца партизана дејствовао као један од основних фактора у борбним дејствима диви-зије и у васпитању њених припадника.

Поменути кадрови су, најчешће, били чланови КПЈ и СКОЈ-а. Из тога је јасно како су комунисти ове дивизије служили личним примером осталим при-падницима дивизије у оружаном борби против фашист-ичких окупатора и домаћих издајника.

Пето. У току читавог борбеног пута у редовима дивизије била је веома интензивна партијско-политич-ка активност. Један од њених основних видова био је, како смо већ истакли, широко примењивани лични пример комуниста у борби и раду.

Други вид активности испољавао се у непрекид-ној критичкој анализи рада и држања појединаца, колектива и искустава у протеклим борбама — анализи како у основним организацијама и комитетима КПЈ у

дивизији, тако и на широко практикованим четним и батеријским конференцијама, и што треба посебно подвући, честим батаљонским и бригадним митинзима који су одржавани, тако рећи, у покрету и на којима су иступали батаљонски, бригадни и дивизијски руководиоци.

Истовремено, дивизија је развила снажну политичко-пропагандну активност на терену која је нарочито дошла до изражаја у ширем рејону Пожаревца, Кучева, Петровца и на простору Драгачева и Вучјака.

Шесто. На ширем простору Пожаревца и Неготина, како је већ раније истакнуто, дивизија се попунила са око 10.000 нових бораца и са око 1.000, углавном, са простора Вучјака (Босна) и делом људства из других крајева земље. Већина је била недовољно обучена у руковању оружјем и без искуства у борби. Истина је да су они нарочито у току борбених дејстава у источној Босни а посебно у борбама против немачке 22. дивизије, где је 25. дивизија управо поднела изузетан терет борбе против те дивизије, имали тешке губитке. Али, исто тако је истина да су баш у тим борбама стекли драгоцену ратно искуство које ће у пуној мери доћи до изражаја у наредним борбеним дејствима. Мислим, да је штаб дивизије, гледајући ту ствар са моралног и партијско-политичког аспекта, потпуно правилно поступио, што је потпуно користио своје право и широкогрудно додељивао ордене и медаље за храброст припадницима дивизије, јер су то заслуживали, како појединачном тако и масовном храброшћу.

Седмо. По завршетку рата дивизија се до 20. маја 1945. налазила у рејону Самобора. Кренула је 21. маја правцем с. Писајевина — Босански Нови — Приједор — Сански мост — Мркоњић Град — Јајце — Бугојно — Прозор — Коњиц — Сарајево — Вишеград — Ужице, да би 29. и 30. јуна заузела мирнодопску локацију на простору Чачка, Краљева и Трстеника. Дакле, радило се о четрдесетодневном маршу. У току марша је еамостално или у садејству са појединим другим једи-

ницама уништавала остатке разнобојних издајничких банди и водила интензивну партијско-политичку акцију, како унутар властитих редова, тако и на терену куда је пролазила. Данас, једна од дивизија, настављајући револуционарно-ослободилачке и ратничке

Штаб 25. НОУ дивизије и штабови бригада.

традиције 25. српске НОУ дивизије и читаве наше НОВЈ и ПОЈ односно ЈА, стално постиже запажене резултате у својој борбеној изградњи и друштвено-политичком животу општина, где су дислоциране њене јединице.